

בס"ד

שיעורי ליל שישי

בישבה"ק ברכת יצחק

שנה א'

פרשת ויצא

בענין אם בן נח חייב בכבוד אביו

א. בגמ' במגילה (דף י"ז ע"א) וברש"י שם (ד"ה וארבעה עשרה שנה) מבואר דיעקב אבינו נענש בכך שיוסף נלקח ממנו למשך כ"ב שנה, כנגד כ"ב שנה שהיה יעקב בבית לבן ולא כיבד את אביו, אך על הזמן שלמד תורה בבית שם ועבר לא נענש. והק' העולם שהרי מצות כיבוד אב אינה נמנית מז' מצות בני נח וא"כ יעקב לא היה מצווה על כך, ולמה יעקב נענש על כך שלא קיים מצות כיבוד אב.

ישוב לשי' הרמב"ן דלאבות היה דין ישראל והדחיה לזה

והנה ידועה מח' הראשונים אם לאבות היה דין ישראל או דיני בן נח, דהרמב"ן (ויקרא פכ"ד פ"י) הביא שי' רבותינו הצרפתים שסברו שדין האבות ובניהן עד מתן תורה כדין אומות העולם, ואילו הרמב"ן חולק על שיטתם וסובר דמעת שבה אברהם בברית היו ישראל ובגויים לא יתחשבו, וכמו שנאמר בקדושין (דף י"ח ע"ב) דעשו חשיב כשאר מומר. (והפרי"ד דרוש ראשון האריך בזה, וביאר עפ"י הרמב"ן הנ"ל איך יעקב נשא שתי אחיות והרי הוא גילוי עריות, אלא ע"כ כיון שהיה להם דין ישראל ויעקב גיירן נמצא א"כ ששניהן חשיבי כתינוק שנולד).

והנה לשי' הראשונים שלאבות היה דין ב"נ עד מתן תורה ודאי קשה, אך היה מקום לישב לשי' הרמב"ן הנ"ל דמכיון שהיו ישראל לכן נתבע יעקב על כך שלא כיבד את אביו, ואף שעדיין לא ניתנה התורה ולא נצטוו במצות כיבוד אב, מ"מ יע"י בפרשת דרכים (דרוש שלישי) שכי' דלא מסתבר שיצאו מכלל בני נח, ומאידך פטורים גם ממצות התורה, אלא דחייבים במצות התורה רק שלא נענשים בדיני אדם אם עברו על מצות התורה, אך בדיני שמים נענשים.

אך בפשוט מדברי הרמב"ן בפרשתן (פכ"ו פ"ה) משמע שלא כהפרי"ד שהרי כתב דמה שיעקב נשא ב' אחיות, הגם שקיימו האבות את כל התורה, משום שבח"ל לא קיימו האבות את התורה, וע"כ שלא היו מחוייבים כלל במצות התורה, ומהא"ט נמי לא היה קיים כיבוד אב ואם בח"ל. וכן יש להוכיח דלא כהפרי"ד הנ"ל מהא דכי' הרמב"ם ברפ"ט ממלכים דיצחק הפריש מעשר ויעקב הוסיף גיד הנשה וכו' ואי נימא שהיו מחוייבים בלא"ה אלא שלא היו נענשים אם עברו על המצות מה החידוש במעשר של יצחק, או בגיד הנשה שנאסר בזמן יעקב.

ביאור למה בן נח אינו חייב בכבוד אביו

ב. וראיתי (בספר שלל רב) שהביא לישב (משו"ת גנזי יוסף סי' מ"ה) דמה שב"נ אינן מצווין על כיבוד אב היינו משום דדילמא לאו אביו הוא, והתורה לא חייבה לכבד אלא למי שהוא אביו בודאי, אלא דלגבי ישראל קי"ל בחולין דרוב בעילות אחר הבעל ונקטינן שהוא אביו, ולכן צריך לכבד את אביו, וממילא גבי יעקב שלא היה נידונד של ספק שהוא בנו של יצחק, אי"כ היה חייב בכיבוד אב.

אך ילי"ע בביאור זה דהרי גם אם זהו הטעם מ"מ סו"ס התורה פטרה את הבן נח מכיבוד אב, ונמצא שאין כאן חיוב, ועוד דהתינח למה בן נח אינו מצווה בכיבוד אב, אבל עדיין תיקשי למה אינו חייב בכיבוד אמו דודאי הוא.

מדברי הרמב"ם עולה דב"נ חייב בכבוד אביו

ג. ואמנם הגם שלא מצינו ציווי מפורש בתורה לב"נ על מצות כיבוד או"א, הנה מדברי הרמב"ם (בפ"ה מממרים הי"א) משמע שב"נ חייב בכיבוד או"א, שכתב ז"ל הגר אסור לקלל אביו הגוי ולהכותו ולבזוהו, כדי שלא יאמרו באו מקדושה חמורה לקדושה קלה שהרי זה מבזה אביו, ונוהג בו מקצת כבוד עכ"ל. ומבואר דגוי חייב בכבוד אביו דאי נימא דאינו חייב האיך יאמרו כשנתגייר ואינו מכבד את אביו שיצא מקדושה חמורה לקדושה קלה. (ובשו"ע השמיט המילים ונוהג בו מקצת כבוד, ובפשטות לדבריו יש איסור רק לבזותו, אבל אין חיוב לכבדו).

אמנם רעק"א (ביו"ד סו"ס רמ"א) כתב בשם הפורת יוסף דמש"כ הרמב"ם שלא יאמרו באו מקדושה חמורה, היינו שבנימוסיהן המנהג הוא לכבד את אביו, וביאר האגרות משה (יו"ד ח"ב סי' ק"ל) דהוא משום חילול ה', שכיון שמנהגן לכבד האב אם לא יעשה כן יהיה חילול ה'. אך ביד אברהם (על השו"ע שם) הק' באמת היכן מצינו שב"נ מחוייב על כבוד אביו, ותי' דאע"ג דלי"ח בהדי ז' מצות שב"נ נהרג ע"ז, מ"מ מצינו שחם ובניו נענשו על כך שלא כיבדו את נח אביו, ומבואר דיש ציווי בפרטות על כיבוד אב.

עוד יש להוכיח דב"נ חייב בכבוד אביו, מהא דכ' רש"י (ויגש פרק מ"ו פ"א) עה"פ "ויזבח זבחים לאלוקי אביו יצחק", דמה שתלה יעקב ביצחק ולא באברהם משום שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקינו. הרי לן דקודם מתן תורה גם היו חייבים בכבוד אביהן.

ובמלבי"ם כתב (דברים כ"ז ט"ז) עה"פ "ארור מקלה אביו ואמו" שגם ב"נ חייב בכבוד אביו מכיון שמצינו שהוקש כבוד אביו לכבוד המקום, והרי ב"נ מצווה על ברכת השם, ומצינו שחם נענש על כך שסיפר גנות אביו לאחיו בחוץ, ומאידך מצינו איך שיצחק כיבד את אברהם בכך שלקח אשה כעצת אברהם, וכן יעקב שמע לעצת יצחק.

אך ילי"ע דהתינח קללת אביו שהוא בזיון לאביו, שפיר איכא למילף מברכת השם שכיון שהוקש כבוד אב לכבוד ה' והרי הוא מצווה על ברכת ה' הה"נ מצווה על קללת אביו, אך מנ"ל שגם מצווה בכבוד חיובי לאביו דבזה אי"א למילף מברכת ה', שהרי ב"נ אינו מצווה על קידוש ה'.

מצות התלויות בסברא גם ב"נ מחוייב בהן

ד. ואפשר למצוא מקור אחר להא דב"נ חייב בכבוד אביו, דהנה מצינו בספר בראשית בכמה מקומות שבנ"א נשבעו איש לרעהו, וכגון אליעזר עבד אברהם (בראשית כ"ד פ"ט), ע"ד אשה ליצחק, שבועת עשו ליעקב (בתחילת פרשת תולדות, לענין הבכורה) שבועת יעקב ללבן (פלי"א פנ"ג, שלא יענה את בנותיו). וצ"ב האיך חלה שבועה זו והרי עדיין לא נצטוו בציווי של כל יחל

דברו, ואיזה תוקף היתה לשבועה, ובשלמא שבועת יעקב ללבן אפשר שהייתה תקפה מכיון שיעקב אבינו קיים את כל התורה, אבל אכתי תיקשי משבועת אליעזר לאברהם (דמי אמר שאליעזר היה מקיים את כל התורה), וכן שבועת עשו ליעקב.

ובאמת כבר עמד בזה המשנל"מ (פ"י ממלכים ה"ז עמ' רפ"ד ד"ה שוב) והעלה דגוי העובר על שבועתו הוי כשבועת שקר, וביזה שם שמים, וכיון שגם ב"נ מצווה על ברכת ה' ממילא אסור לו לעבור גם על שבועתו.

אך בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' ש"ו אות ט"ו) כתב לישב בדרך אחרת, ובהקדם קו' נוספת בענין זה מהא דאיתא בנדרים (דף כ"ה ע"א) שהקב"ה השביע את כלל ישראל בערבות מואב קודם מתן תורה על קיום המצות, ואי נימא דב"נ אינו מצווה על כל יחל מה התועלת שיש בשבועה זו, ותי' דמה שאדם מחוייב לקיים שבועה שנשבע לחבירו הוא מסברא, דכיון שהתחייב לחברו הדעת נותנת שגם צריך לקיים, וא"צ לזה שום אזהרה, וכן ישראל שנשבעו להקב"ה לקיים את התורה, הרי שבועתן חלה מסברא, ולא מקרא דכל יחל, וכתב לפי"ז שמי שנשבע שבועה לעצמו לא חלה השבועה, ורק משום כל יחל חייב לקיים את השבועה.

ובעצם מה שישד לן האבני נזר דשייך חיוב לקיים שבועה מסברא, והיינו דב"נ מצווה על כל מצוה שתלויה בסברא, כבר מצינו שקדמוהו הראשונים, ה"ה רב האי גאון (בהקדמתו לפי' לש"ס בתחילת מסכת ברכות), ורבינו בחיי (וירא פי"ח פ"כ) שעמד על עון אנשי סדום שלא החזיקו יד עני ורש, ולכאוי' הרי בן נח אינו מצווה על הצדקה, וא"כ למה נענשו, ותי' ז"ל ואע"פ שלא נתנה תורה עדיין, הנה הצדקה מן המצות המושכלות, ודבר מתועב הוא שיראה אדם את מינו מוטל ברעב והוא עשיר ושבע כל טוב. (ועי' בהסכמת הנצי"ב על ספר אהבת חסד שכ' כע"ז). ולפי"ז ניחא מנ"ל דב"נ מצווה על כיבוד אב, דכיון שהוא דבר התלוי בסברא, א"כ יש לו לקיים כאילו נצטווה, ולפי"ז ניחא למה יעקב נתבע על כך שלא שימש את אביו כיון דהוי מצוה התלויה בסברא, דגם ב"נ מצווה עליה.

ואפשר דהאי מצוה דמחייבין מסברא היינו ע"ד מה שאמרו בכ"מ ל"ל קרא סברא היא, והיינו דסברא לא גרע מקרא, אלא דבכ"ז מצינו שכתבה התורה מצות כיבוד אב ואם, וצ"ל דהיינו להילכותיהן דהרבה פרטים לא היינו יודעים מסברא, אבל בב"נ אכן אין את כל הפרטים הקיימים אצל ישראל.

ועד"ז כתב הגרא"ו (קובץ שעורים ח"ב קונט' דברי סופרים סי' א' בהגהה) לבאר הא דמצינו קודם מתן תורה דעכו"ם הבא על בת ישראל הוא מגזירת בית דינו של שם, במעשה דיהודה ותמר, ולכאוי' הא קודם מתן תורה לא היו מחוייבין בלא תסור, ואיזה תוקף יש לתקנה זו, ועד"ז קשה לשי' הסוברות דחייב חינוך של קטן מוטל על הקטן ולא על אביו, ולכאוי' הא מכיון שאינו חייב מדאוריתא בלא תסור האיך חייב מדין חינוך, וע"כ ביאר דכל מה שציוו חכמים אנו יודעים שכן הוא רצון ה' יתברך וכל באי עולם מצווין לעשות אפי' שלא נצטוו בפ"י עי"ש. ולפי"ז הי"ה במצות התלויות בסברא דידיעין שכך הוא רצון ה' שיקיימו את המצות המושכלות.

בגמ' מבואר דב"נ אינו חייב בכבוד אביו

ה. אך יליע בכל הנ"ל מבי' גמ' המתפרש בהן להדיא דב"נ אינו מחוייב בכבוד אביו, הא' בסוגיא דקדושין (דף ל"א ע"א) במעשה דדמא בן נתינה, דאיתא התם על מעשה זה א"ר חנינא ומה מי שאינו מצווה ועושה כך, מצווה ועושה על אחת כמה וכמה, דאר"ח גדול מצווה ועושה ממי שאינו

מצווה ועושה. והב' דאיתא במשנה בנזיר (דף ס"א ע"א) דהכותים אין להם נזירות, ודינין מני"ל דאין לגויים נזירות ומשני דילפינן מדאמר קרא לאביו ולאמו לא יטמא, במי שאין לו אב, ולגמ' היה צד לומר דאין לו אב הכוונה היא דכיון שאינו מוזהר על כיבוד אביו הוי כמו שאין לו אב, הרי לן דגוי אינו חייב בכבוד אביו.

ואולי י"ל דחלוק ביסודו חיוב כיבוד אב דישראל מחיוב כיבוד אב דב"נ, (וחלק מהדברים מבוארים באגרות משה יו"ד ח"ב סי' ק"ל) דיסוד חיוב כיבוד אב בב"נ אינו נובע מהשם אב שיש ביחס לבנו, אלא הוא ממידת החסד לגמול טובה עם אביו שהביאו לחיי העוה"ז, וכמו שמחוייב הגוי שגמל עמו חבירו טובה להשיב לו טובה, ואם לא יכבדו הרי הוא כפוי טובה. משא"כ כיבוד אב דישראל מלבד החיוב לכבדו משום מידת הכרת טובה, (כמש"כ החינוך במצוה ל"ג) הנה מחוייב לכבדו גם משום שיש לו שם אב והוא בנו המתיחס אחריו. [והאגר"מ ביאר עפ"י"ז הא דקיי"ל אבידת אביו ואבידת רבו אבידת רבו קודמת, דאינו משום שבעצם גדר המצוה דוחה כבוד רבו את כבוד אביו, אלא שמצד הכרת הטוב מחוייב יותר להחזיר טובה לרבו מאשר לאביו משום שרבו מביאו לחיי העוה"ב].

ולפי"ז יתכן דמה שאמר רבי חנינא בקדושין ומה מי שאינו מצווה, כוונתו דאין לו חיוב מצד השם אב דרמי עליה אלא הוא חיוב של סברא מצד הכרת הטוב, אנו שמצווין גם מהשם אב ודאי שמחוייבין בכבודו, וכן הגמ' בנזיר שדנה למה לא שייך נזירות בב"נ, ומשני דלי"ש גביה לאביו לא יטמא, ובעינן לומר דלא חשיב אביו כיון שאינו חייב בכבודו, כוונת הגמ' לומר דמצד השם אביו אינו חייב בכבודו, דהחיוב לכבדו הוא כשאר חיוב לחבירו לגמול עמו טובה על החסד שעשה עמו, אבל אינו כיבוד מצד השם אב וא"כ לא הוי בכלל אביו המוזכר בפרשת נזירות.